

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
м. Умань, 15-16 травня 2009 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

„Культурна спадщина України”

Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції

м. Умань, 15-16 травня 2009 року

Умань

2009

ББК 79.0я431

К 90

*Рекомендовано до друку вченою радою економічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
протокол №10 від 27 квітня 2009 року*

Культурна спадщина України.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. –

Черкаси. Видавець Чабаненко Ю. – 2009. 272 с.

Рецензенти:

Побірченко Наталія Семенівна - проректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та історії педагогіки

Карасевич Анатолій Олександрович - декан історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат філософських наук, доцент

Музиченко Анатолій Степанович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства та туризму Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини

У збірнику вміщено матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Культурна спадщина України” досвідчених науковців, аспірантів, студентів, у яких відображено проблеми збереження історичних культурних пам'яток України, особливості правового регулювання охорони культурної спадщини та формування теоретико-практичних аспектів виховання молоді, застосування культурологічного підходу при вихованні патріотизму у студентів вищих навчальних закладів.

Відповідальність за зміст статей та тез несуть автори.

ISBN 978-966-493-192-9

ББК 79.0я431
К 90

*Рекомендовано до друку вченою радою економічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
протокол №10 від 27 квітня 2009 року*

Культурна спадщина України
Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
м. Умань, 15-16 травня 2009 року

ISBN 978-966-493-192-9

Підписано до друку 8.04.2009 р.
Формат 60x90¹/₈. Папір офсет.
Умовн. друк. арк. 13,12.
Зам. 315 Наклад 50 прим.

Видавець Чабаненко Ю.А.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців серія ДК 1898 від 11.08.2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О.Дашкевича, 39
Тел. 8/0472/45-99-84
E-mail: office@2upost.com

Друк ПП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О.Дашкевича, 39
Тел. 8/0472/45-99-84, 56-46-66
E-mail: office@2upost.com

Морозова О. О. - кандидат політичних наук, доцент кафедри методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін НПУ ім. М.П. Драгоманова	81
<i>Проблема збереження національної ідентичності молоді в умовах глобалізації освіти</i>	
Напрєєв Я.Л. - викладач Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини	87
<i>Використання систем дистанційного навчання</i>	
Перепелиця А. І. - молодший науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника "Чигирин"	94
<i>Святі новомученики Чигиринської землі</i>	
Пиж'янова Н.В. - Одеська державна музична академія	101
<i>Теоретико-практичні аспекти організації аматорського хорового колективу у навчальних закладах</i>	
Prof. Maја Peczeniuk - Kamieniecko Podolski Uniwersyt Narodoowy	105
<i>Polskie remeniscenzje w podolskim piosennym folklorze</i>	
Рева Л. Г. - кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.	111
<i>Бібліографічні джерела української літературної біографіки — інформаційний засіб історико-культурної спадщини України</i>	
Руденко С.В. - екскурсовод відділу «Музей археології» Національного історико-культурного заповідника "Чигирин"	120
<i>Колекція знахідок раннього залізного віку із фондів НКЗ «Чигирин»</i>	
Чепурний О.І. - завідувач відділом масової науково-освітньої роботи Національного історико-культурного заповідника "Чигирин"	124
<i>Форуми народного мистецтва на Чигиринщині</i>	
Чергік Н.Ю. - науковий співробітник Національного заповідника «Хортиця»	129
<i>Доступність ланідарних експозицій як один із факторів організації тематичних екскурсій для дітей шкільного віку</i>	
Шевченко О. М. - викладач Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка	133
<i>Вивчення історико-культурної спадщини України в процесі культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх музикантів-педагогів</i>	
Шиловська М. О. - аспірантка кафедри педагогічної майстерності ПДПУ імені В. Г. Короленка	138
<i>Використання етнічно-культурної спадщини для формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів</i>	
Шиян Л. М. - Національний заповідник «Замки Тернопілля»	144
<i>Старовинні цвинтарі Вишневеця</i>	
Секція № 2. Філософсько-теологічні аспекти культурної спадщини України	
Балуга В. В. - викладач Бердянського університету менеджменту та бізнесу	151
<i>Культуротворчий потенціал національної ідеї: культурна спадщина та державне будівництво</i>	
Яковенко Г. Г. - канд. істор. наук, доцент Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди	157
<i>Реалізація принципу виховуючого навчання в системі церковнопарафіяльної освіти (на прикладі Харківської єпархії)</i>	

ДОСТУПНІСТЬ ЛАПІДАРНИХ ЕКСПОЗИЦІЙ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕМАТИЧНИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Національний заповідник «Хортиця» велику роль відводить тематичним виставкам, адже вони глибше ніж оглядові екскурсії знайомлять відвідувачів з музейними колекціями, історією предметів. Окрім камерних виставок на території острова влаштовано кілька експозицій просто неба. Тематично різноманітні пам'ятки, представляють вироби різних часів. Але об'єднує їх те, що усі вони виготовлені із каменю. На лапідарії представлено великогабаритні знаряддя праці, надмогильні пам'ятники, скульптури, саркофаги. Експозиційний майданчик влаштований так, що до предметів можна підійти зовсім близько і відчутти їх на дотик. Такий контакт з предметами, доповнений розповіддю екскурсовода, приваблює гостей заповідника. Це не дивно, оскільки музейні виставки і експозиції зазвичай відсторонюють предмет від глядача склом вітрини або загороджувальним ланцюжком. На противагу цьому, «наріжним каменем» лапідарних експозицій є їх доступність. Враховуючи те, що для дітей молодшого та середнього шкільного віку тактильне пізнання грає велику роль, даний музей під відкритим небом перш за все пропонується відвідувати організованим шкільним групам. Нижче наведемо елемент тематичної екскурсії, присвяченій землеробським знаряддям праці.

«...Камінь. У різних людей це слово викликає різні асоціації. Скажімо, архітектор уявляє прекрасний будівельний матеріал, ювелір – дорогоцінне каміння, художник – невичерпне джерело натхнення. Очевидно, не буде перебільшенням сказати, що камінь – найпоширеніший у природі матеріал, і це знайшло своє відображення у лексиці. Зокрема, кому не відомий вислів “Час розкидати, і час збирати каміння”? Хіба не так ми зауважуємо, коли хочемо підкреслити, що “на усе свій час”? Якщо ж хочемо тактовно підказати, що причини негараздів часто криються у лінощах самої людини, то говоримо: “Під лежачий камінь вода не тече” [екскурсовод пропонує дітям назвати приказки із словом «камінь»]. А кому не зрозумілі фрази: “каменем у воду”, “камінь у мій город”, “камінь за пазухою”, “камінь на душі”?

Отож, камінь... Чим же такий, здавалося б, неживий, важкий і холодний матеріал привертає до себе нашу увагу? Можливо, любов до каменя споконвіку живе у нас в генах і пояснюється тим, що з давніх давен саме з каменем людина пов'язала своє життя, адже він дав усе:

житло, знаряддя праці і зброю, камінь прийняв на своє тіло перші письмена і малюнки, став предметом накопичення скарбів і об'єктом поклоніння...

“Прийди, весно, принеси нам збіжжя...” – так закликали наші пращури. “Хліб наш насущний дай нам...” – багато хто говорить так і сьогодні. Дійсно, людина завжди прагнула зберегти врожай, ретельно обробити зібране і перетворити його на придатну для споживання їжу. Звичайно, при цьому аж ніяк не можливо було обійтись без спеціальних знарядь праці, серед яких значну частку займають кам'яні.

На жаль, серед археологічних матеріалів найдавніших пристроїв для обмолоту зерна не представлено. Між тим, етнографи вважають, що спосіб вибивання зерна з колоса молотильним котком сягає глибокої давнини. Його розповсюдження на території України пов'язане з географічними та кліматичними умовами. Гарман (українська назва котка) не був характерним для місцевостей з піщаним ґрунтом, а там, де зустрічались на поверхні гранітні виходи Українського кристалічного щита (гранітне пасмо, що простягається під землею, подекуди виходячи на поверхню, від Донецького кряжу до Карпат), активно застосовувався, причому не тільки українцями, а й емігрантами – поляками, німцями, росіянами, греками, болгарами, молдаванами. Збереглися і назви цього пристрою: румейське - “алуни хая”, болгарське - “валяк”, російське “каток”. У ХІХ столітті гарман вважався показником заможності, а у ХХ, у зв'язку з технологічною революцією на селі, отримав статус найнедосконалішого способу обмолоту зерна [1,с.96; 3,с.29; 4,с.216; 6,с.98; 7,с.40].

Гармани, представлені на майданчику, - витесані з пісковика або граніту циліндри з 6 – 8 гранями-ребрами. На декількох екземплярах з протилежних боків циліндра вбиті залізні стрижні, на більшості гарманів видно тільки сліди від такого кріплення. Завдяки стрижням коток з'єднувався з рамою, прикріпленою до оглоблів кінної упряжі. У гарман запрягали пару коней, які волочили його по розстеленому на току збіжжю, і своїми ребрами гарман вибивав із колосків зерно [демонструється ілюстрація цього процесу].

Наступний етап обробки зерна – товчіння. Українські етнографічні джерела свідчать, що найпоширенішим пристроєм для цього була ручна ступа, виготовлена із дерева, але зустрічаються й кам'яні, причому ножні, ступи. Їх витесували із великої кам'яної брили, не менше 80 сантиметрів заввишки і стільки ж завширшки, по центру видовбували заглиблення, а з боків припасовували дві довгасті вигнуті жердини. Між жердинами кріпилася перекладина – вісь з довгим важелем, на одному кінці якого тримався дерев'яний молот [демонструється рисунок]. Робітник ставав обома ногами на важіль так, щоб, розгойдуючись на ньому, молот входив у ступу і товк зерно [2,с.117-118].

Серед кам'яних ступок цієї збірки одна відрізняється якісно витесаною і відшліфованою формою, значною висотою, чітким силуетом, наявністю рельєфних виступів по верхньому краю. Можливо, цей предмет використовувався в ритуальних діях. Інші ступи мають грубо оброблену поверхню, позначену багатьма сколами, деякі із вибитим дном, що говорить про суто господарче призначення виробів.

Слід сказати, що в результаті обробки зерна у ступі, воно роздрібнювалось незначно - можна було отримати крупу, а не муку, і то доволі грубу. Для отримання ж муки використовували інший пристрій – жорна, так званий ручний млин. Найдавніші кам'яні жорна, паралельно з зернотерками, зустрічаються у пізньоскіфських пам'ятках [екскурсовод звертає увагу на скіфську зернотерку]. Жорна ж у ті часи мали вигляд прямокутних в плані кам'яні плит з конусоподібним отвором для засипки зерна через верхню плиту. Виготовлені з граніту та інших порід каменю жорна повсюдно зустрічаються на поселеннях черняхівських племен (II-У ст. н.е.) та давніх слов'ян другої половини I тис. н.е.

Тільки то уже були не прямокутні плити, а два кам'яні диски до 60 сантиметрів у діаметрі, з плоскими робочими поверхнями і отворами по центру для насадки на спеціальний штир – “веретено”. Обертання верхнього каменя, масивнішого, ніж нижнє, здійснювалось за допомогою руків'я, прикріпленого до отвору на зовнішній поверхні жорна. Майже у незміненому вигляді жорна дійшли аж до XX ст. [демонструється рисунок роботи за ручним млином]. Що правда, тепер вони мали більш вдосконалену конструкцію, яка значно поліпшувала умови праці [1,с.9-103; 2,с.118-22; 5,с.103-104; 6,с.99; 7,с.41].

Слід сказати, що жорна були складовою частиною не тільки ручного механізму. Наприклад, ті, що мали діаметр більше 80-100 сантиметрів, використовувались на водяних млинах або на млинах з кінною тягою. Такі будови в епоху середньовіччя могли собі дозволити тільки дворяни і шляхтичі, а у XIX столітті - заможні селяни українці і переселенці. Центром композиції нашого лапідарного комплексу є жорно діаметром більше метра. У цьому виробі вражають не тільки розміри, а й декор. Безперечно, нанесені на поверхню рівчаки мають суто виробниче призначення, але відверта солярність композиції надає йому сакрального вигляду, відкриває його художні якості...» [1,с.103-107; 2,с.122-124].

Як уже зазначалось, нами подано лише частину інформації, яку використовує екскурсовод в роботі з відвідувачами. Зрозуміло, що розповідь перемежовується запитаннями на точку зору дітей («Що це (для чого цей предмет) по-вашому?», «На що схожий цей предмет в сучасному побуті?», «Які сучасні кухонні пристрої виконують функції подрібнювання, розтирання і т.п.?»; пропонується описати форму, колір,

особливості поверхні предмета; об'єм інформації і методика її подачі залежить від вікової категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Куницький О.С. Народна землеобробська техніка українців.- К.: Наукова думка, 1971. – 164 с.
2. Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. – М.: Наука, 1991. – 512 с.
3. Культурно-бытовые процессы на юге Украины. - М.: Наука, 1979. – 190 с.
4. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – К.: Наукова думка, 1975. – 276 с.
5. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщини). – Опішне, 1993. – 180 с.
6. Сухобоков О.В. Славяне Днепровского Левобережья. – К.: Наукова думка, 1975. – 168 с.
7. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. – К.: Либідь, 1993. – 256 с.